

Jakabffy Tamás

VISSZAFOGÁS

Kérdőjelek százai között baktatok. Ők is csoszognak, szembe, balra, jobbra, úgy sejlík, valamilyen tudatos irányuk mégiscsak lehet. Fejük engedelmesen görbül be, hát hiszen ez a kérdőjelség legfőbb ismérve. Egyikük-másikuk mentében is széleseben bökdösi két hüvelykjével a négyzetkéket, nyolc-tíz szavas üziket röppent szempillantás alatt, szívecs két, vigyorgó sárga pöttyöt, utána másikat, sokadikat. A képernyőhöz beszél némelyikük, édeleg, zsörtölődik, pofákat vág, ismét mások faarccal hessentik tovább a tizedmásodperc alatt érvénytelenedő látványokat.

A meggyőződés az, ami közös bennük. Úgy tudják vagy érzik: egészen benne vannak a világpillanatban, a felfoghatatlan tágasság és a mérhetetlenül rövid tartam közös metafizikumában. Ez a világ és ez a folyamatosságig szaporázott most-ismétlődés nemcsak hogy köréjük szerveződik, de a végtelen tágasság és a pillanatnyiség nászának múlhatatlan szüksége is van rájuk, egyen-egyenként igényli mindegyikük odaadását, elköteleződését, viszonzásként pedig a begörbült fejjel közlekedő kérdőjelek számára a nyilvános tér korlátlanságát szavatolja. A tekintet és a képernyősík merőlegese, e kölcsönviszony megtörhetetlen geometrikus ikonja a nap bármely szakában és a legképtelenebb helyeken, szünetet nem ismerő folyamatossággal alkotja újra magát. Nem eshetsz ki. Nem maradhatsz távol. Itt kell lenned e kapcsolatban étkezés, munka, alvás, közösülés, kvaterkázás, ürítés és műtét közben. A nyilvánosságé vagy, egy olyan közvilágé, amelynek határaitól nincsenek, vagy csak alaktalan ideáid lehetnek. Bár úgy tudod, sőt akarod is, hogy az égvilágán bármi elérhető legyen számodra, jelszavakkal, PIN-kódokkal, hang- vagy ujjlenyomat-mintázatoddal áztatod körülsáncolni magad. Nem jut eszedbe arra gondolni, hogy a világ totális ismereti bírvágya és ösztönös biztonságigényed éppen ellentétes irányultságú, de hát nem is effajta aggályoskodásra programoztak, s hiába minden: írhatják váltig, hogy felhasználó vagy, júzer, lúzer, mégis teljességében ki tudják aknázni azt a vágyadat is, hogy világbíró légy, a mindenség ura. Pantokrátor. A Háló segedelméből.

Akár az utcán téblábolva, túra közben a maradék alpesi gleccsereken, a fürdőkádban, de akár az asztali gépen, a munkaadó lankadt tekintetét kijátszva is milliárdszámra adottak tehát a kisistenek, egyformán Egyéniségek mindahányan (én nem!, nyújtja fel cingár karját valaki a *Brian életéből*, tudom), általában mégsincs heves érdekütközés, sokkal jobban megvagyunk a képernyőt bámulva, mint az olümposzi kollégák nemrég a nagy égzengésben. A digitális úton terjedő lehetőségek még mindig annyira ámítanak, hogy eszünkbe sem jut egy majdani áttekinthetetlen és anarchikus techdisztópia. De hát ez szinte közhely. Jó nekünk így, teremtként, mert ki emlékszik már rá, hogy valamikor merő kreatúrák voltunk, önként kötelesek az örökös hódolatra és hála túlélésünk láncolódó pillanataiért.

A folyamatos elérésben és elérhetőségben alakul persze a jellem is, mint ahogy változnak az értékpreferenciák, sőt, úgy tűnik, maguk az értékek is. Kutatók százai vizsgálták, kimutatható-e objektív összefüggés egyfelől az autokráciák és kirekesztő ideológiák iránti fogékonyság, a '90-es évek vége óta jól érzékelhetően lábra kapott állampolgári erőszak, és másfelől a mindenki számára szabad kommunikációs hálózat globális kiépülése s a virtualitás gyors belakása között. Ami bármely kétségen felül áll: a megismerés feltételrendszerének robbanásszerű átalakulása nem csupán mennyiségi, de morális következményekkel is járt. Aki például ma *nem plagizál*, az – a makulátlan erkölcsű szerzőkről most ne essék szó! – gyaníthatólag sokkal inkább azért tartózkodik a lopástól, mert a Hálónak és pár ügyes kereső-összevető algoritmusnak köszönhetően amúgy jóformán automatikusan lelepleződhetne. Morálisból (*helytelen*) átment tehát a téma jogiba (*törvénytelen*) és merőben technikaiba. Más példa: a helyesírásigény érvényesítése jószerevével visszaszorult az elemi oktatásba. Felnőttnek már nem szégyen hibásan írni, tekintve, hogy magukat mértékadó véleményformálókként definiáló portálok sem alkalmaznak korrektort a nagy aktualitáskényszer közepette. Meg hát, ami azt illeti, írni sem olyan nagyon muszáj. Pantokrátorságunk egyik legmegfoghatóbb készsége épp az: tudjuk-e, honnan mire kell linkelni.

És ha már a *linkelés*hez jutottunk: voltaképpen véletlen nyelvi következmény a magyarban e szó látványos színeváltozása; mindenestre áttételesen modelláló lehetőség rejlik benne fajfejlődésünk (?) e hirtelen és igen magas lépésének illusztrálására. A 21. század elején köztudomásúlag szövegek közti ugrópontot, kapcsolatot, kapcsolóelemet jelent ez a skandináv gyökű angol jövevényszó, a link – szűkebb etimológiáját tekintve meg a számítás-technika nyelvében honos *hyperlink* rövidülése. De alig három-négy évtizede a szó még egyértelműen a szélhámosgyanus, megbízhatatlan alakok ma-

gatartásmódjának jelölője volt a magyarban. És nemcsak a német ismerte (*bal* felől közelítő = 'hamis, kétes, gyanús, rossz'), a jiddis szintűgy használta, bár a magyarba a német argó közvetítésével került a 20. század elején. A feladatvégzés ellinkelése tehát a lényeg megkerülését, kijátszását, megúszását jelentette. Miután azonban a császári és királyi kettősbirodalom inerciális németes kultúrája pár évtizedes, félreprognosztizálhatatlan haláltusa után kiszenvedve átadta helyét a globálcivilizáció köznyelvének, az angolnak, a transzkulturáció nyomán nyelvi jövevényeink forrásai is átcsoportosultak, a linkelés pedig egyenesen áldássá, a tájékozódás, kapcsolatteremtés, hivatkozás, összevetés, szintetizálás egyik kétségkívül hasznos műveletének nevévé lett.

A világpillanat-érzet azonban, amely a képernyővel szemközt nézve hatalmába kerít, nem kizárólag felszabadító. A Háló *kivetül* ránk (tudatosan nem mondom, hogy *kivetik*, mert semmitől sem viszolygok inkább, mint a gonosz és rejtett hatalmakat leleplező hagymázoktól), és igen korlátozottak az esélyeink rá, hogy bódító hatása érintetlenül hagyjon. De van egy másik, sokkal kevésbé egyértelmű következménye is a világpillanat-érzetnek: a bujkáló pánik. Míg a világ kimondhatatlan tágassága és benne való mobilitásunk örülten boldoggá tesz, a pillanatról pillanatra bekövetkező változásokkal, de főleg a gyarapodásokkal szemben sokszor a kimaradás rémülete kerít hatalmába: mi lesz, ha nem elég a sebességem a világtágulás követésére. Az ingeráram folyamatos növekedése maga után vonja az érzékelésére fordítható pillanat rövidülését. Mind sürgősebben kell tehát egyre többet elsajátítani; merő tévképzet, hogy a le- vagy felgörgetést magam vezérlem: a világpillanat ellentétesen ható erőpárja, a tágulás/gyorsulás diktálja a tempómat, a mozdulat, a bevitel, a percepció, a feldolgozás vagy figyelmen kívül hagyás, az értelmezés és szervesítés ritmusait.

Pár évvel ezelőtt még az ifjúsági rétegnyelv szava volt, mára jószerével közzszó lett a *pörgés*. Ami már korántsem egy adott tengely körüli, viszonylag nagy szögsebességű mozgást jelent, hanem habzsoló és hiperaktív életformát, a világpillanat-érzékelés mindenáron erőltetett szinten tartását, akár a páni félelem miatt, akár konformizmusból, akár már függőségéből. Nem vitás, sok vonzó is lehet a pörgésben, mégis gyaníthatjuk: a magunk objektív és záros életidejében a sürgősen-többet-befogadásnak ez az addiktív jellegű készítése milliószámra termeli ki körülöttünk a felületes tartalom-zabagépeket, az igazi értésre időt szánni már nem képes pörgettyűket.

A gyermeki személyiségfejlesztéssel foglalkozó magazinirodalom és az ezzel párhuzamosan neveléstudományi sztárelőadókként busás honoráriumért fellépők előszeretettel pancsolnak bizonyos fogalmak populáris, következőképp előítéletekhez vezető értelmezéseiben. Ilyen fogalom például a *gátlás*. Ki ne olvasna lépten-nyomon arról, mennyire helytelen a gyerekre rászólni, ilyen vagy olyan ténykedésében korlátozni, nehogy gátlások alakuljanak ki benne. Isten őrizzen attól, hogy a szemünk fénye gátlásos legyen, hiszen az életben való zökkenőmentes előmenetelének az offenzív, asszertív és lehetőleg domináló típusú magatartás a feltétele. A gátlás maga az elnyomottság, a megnyomorítottság, természetes tehát, hogy kialakulása megelőzendő.

Mindeközben azonban senki sem figyel arra, hogy ennek a szónak a fosztóképzős, tehát az értékskála ellentétes pólusán álló változata, vagyis a gátlástalanság épp úgy negatív előjelű. A gátlás viszolyogtató, a gátlástalanság meg szintúgy elítélendő. A nyilvánvaló logikai bukfcenc kényelmetlenségének feloldására a megélhetési eszmevigécek nem sok késztetést éreznek. Holott nem kerülne különösebb fáradságba végiggondolni, kultúránk hány, közmegegyezésnek örvendő erénye, az együttélés hány szabályozó mechanizmusa alapul a gátlásokon, amelyeknek különb-különb változatait gyermekkorban, ha nem épp a karonülő hónapokban tanácsos beépíteni a világhoz való viszonyrendszer alapkészségeinek tárába. Épp a gátlások azok, amelyeknek bölcsen szelektált készletét szülei jóvoltából az alakuló kisembernek szervesítenie fontos ahhoz, hogy a gátlástalanság átka ne kísértse most és későbbi évtizedeiben.

De nem vád- vagy védőbeszéd a célunk a gátlások kapcsán. Csupán értelmes volna tudatosan is belátnunk, hogy bizonyos fenomének jelentését, reális értékrendi beágyazottságát csak akkor tudjuk jól bemérni, ha a közkeletű minősítések, erkölcsi tulajdonítások lepedékét lesúroljuk róluk. A fogalmak, közöttük az ember alkotó képességeivel kapcsolatos fogalmak mindig ki voltak, így hát ki is vannak téve a közhasználat dilettantizmusa okozta veszélyeknek: a roncsolódás vagy akár a gyökeres átértelmeződés veszélyeinek. De mivel a *köz* egyre nyitottabb és gátlástalanabb, a hatóköre is kiterjed. Ami korszakokkal ezelőtt még nem tartozott az illetékeségünkbe, az ma, a demokratikus szétalaktalanodás folytán közjog, és nincs szűrő, nincs gát vagy fék, amely ezeket a kompetenciákat visszairányíthatná a *helyükre*, ami nem mi vagyunk, nem a mi gondolataink és nem a mi útjaink. Megkapóan bensőséges és nyugtalanító, amit erről a folyamatról Nadas Péter mond a kreativitás fenoménjének kapcsán. „A kreativitás fogalma mintegy

összevonja, demokratizálja, végső soron popularizálja a teremtés és az alkotás fogalmát. Bárki emberfia kreatív lehet. A kreativitás megszólít, azt mondja, a teremtő örökébe léphetsz, akárki légy. Ha van egy jó ötleted, ha egy mások által megoldhatatlannak tűnő problémát egyetlen huszárvágással meg tudsz oldani, ha te magad állítod össze előregyártott elemekből a könyvespolcodat, ha az általad szervezett polgárjogi mozgalom a dolgok állását megváltoztatja, akkor megkaphatod a kreatív ember sokat jelentő, kitüntető címét.” A kreativitás „eltünteti azokat a hierarchikus különbségeket, amelyek a teremtőt és a teremtett lényeket évezredekig elválasztották egymástól, s más kultúrákban a mai napig el is választják. Ha mindenki créateur lehet, akkor senki nem lehet créature, s akkor legalábbis szóban beváltható a modern demokrácia egyik alapkövetelménye, az esélyegyenlőség”. (*Ember a teremtő és a túlélő szerepében*) Ez az önáltatás viszont mintegy szavatolja a kreativitás bálványozásának feltételeit. Hol találni olyan szaktanulmányt vagy véleménycikket, hol hallani olyan ismeretterjesztő célú előadást, amelyben a kreativitás negatív előjelet kapna. Holott nap nap után kelletlen tanúi vagyunk annak, mennyi alkotó, mi több: *teremtő* eredetiség, mennyi abszurditásig ható találékonyosság sejlik fel egy-egy jogszabályi vagy közigazgatási intézkedés, vazallusi elkötelezés, üzletkörü rablóterjeszkedés, sanyargató adónem-invenció, politikai erőrendszer-tervezés és bünszervezet-alapítás mögött az aljasságok követhetetlenül tágítható terében. Kreatívan nagyon is lehet sátáninak lenni.

S hogy miért került itt szóba a gátlásosság és a kerativitás? Azért, mert kiváló példakul szolgálnak arra, hogyan válik a társadalmi léptékű, de tudatlan szómágia eszközévé a jelentésétől eltérített jelölő, vagyis a szó maga. Bár mindannyian abba szeretjük belegendolni magunkat, hogy ismerjük és napi életgyakorlatunkban következetesen érvényesítjük is az aurea mediocritas elvét, a szómágia, tetszik, nem tetszik, mindig erősebb lesz. Ahhoz bizony igazi bölcsesség – vagy ha kevésbé fellengzősen szeretnénk közelíteni: aktív elmemunka – kell, hogy alapvető szójelentéseink elcsábításának ellenszegüljünk. E szavakat és főleg magunkat kell visszafognunk, hogy az elszíneződés, elvizenyősödés vagy épp ilyen-olyan zászlókra írható hóbörgések lehetőségei dacára szavainkat úgy és arra használhassuk, mégpedig zavartalanul és könnyű szívvel, ahogy és amire valók.

Visszafogás. „Retrográd” ízű szó a gyorsuló, halmozáselvű életkeretben. A meghátrálás szégyen- és szorongáshangulatát előrevetítő képzetkör áll mögötte: mi az, hogy az ember önként fékez! Hát nem érted, hogy a vi-

lágpillanat elvesztésével járhat, ha egyetlen lélegzetvételle is lemondasz a gyorsulásról?! Hiszen többet kell ismerned máris, mint e mondat elején! Digitális és közösségi, motivációs és technológiai, gazdasági és kozmológiai fogalmak s az ezeket megragadó angol terminusok garmadája született az utóbbi perc alatt is, márpedig ha ezekről lecsúszol, behozhatatlan hátrányod valami halálízűt sejtet beléd: nem vagy már itt, máshová, valami értelmetlen seholba szivárogsz el. Ha személyiségedet nem villantod fel, énedet nem fordítod ki, hogy látva lássa, aki csak számít, ugyan mi indokolhatná, mi igazolná a jelenlétedet?! Magadat kell tehát folyamatosan *forgalmaznod*. Csak akkor *vagy*, ha ajourban vagy, s ezt mindenki előtt nyilvánvalóvá kell tenned. Nem elég (futó)lépést tartanod a világpillanat birtoklóival, szét is kell kürtölnöd.

Így hát miért csodálkoznánk rajta, hogy ma épp idejétmúlt ócskaságnak számít a mértéklet, a szerénység. A visszafogás.

S ha eddig inkább a méltatlankodás hangjai szóltak, ideje most már pozitíve meghatározni ezt a bizonyos visszafogást mint címet és mint programot. Amire alkalmazni szeretném, nem pusztá fogalom. Sokkal inkább attitűd. Jóval több artériája van ennek a magatartáskeresőnek, hogysem banális szerénységként azonosítsuk. Hiszen a visszaható mértékletességen túl a másokra való tekintettel levés és az elmélyülés igényén át a kisebb melletti döntés bátorságáig ezer opcióban és jellemzőben ragadható meg. A *vissza-* előtag azonban egyetlen pillanatra sem feledteti, hogy valójában amolyan „kontraattitűd”: a habzsolásnak és hivalkodásnak való tudatos ellenszegülés, ugyanakkor határozott visszafordulás olyan eszményekhez, amelyek ma megtagadott, semmibe vett vagy elfelejteni igyekezett világszemléletekben voltak honosak. Egyértelműen konzervatív alapállást sugall a visszafogás óhajta. Bár, mi tagadás, ezt a szót – mármint a konzervatívot – is csak félszívvvel írhatom le: hiszen a közpolitika szférájában nyomulók közül olyan sokan veszik méltatlanul a szájukra alantas hatalmi törekvéseik álcázása végett, hogy valójában már réges-rég destruálták. Konzervatívnak lenni ugyanis, már a magam optikáján keresztül nézve, nem a mostunkat közvetlenül megelőző szokások, hagyományok, külsőségek és ideologikus-sá tehető témák erőltetését jelenti, hanem az időtlen alapértékek tisztasága fölötti folyamatos, figyelmes elmével értelmező örökődést. Konzervatívnak lenni önértékek fenntartásában lehetséges. A merő haszonértékek vagy csoportérdekek görcsös védelmét nem konzervativizmusnak, hanem utilitarizmusnak hívjuk, bármilyen kegyes zománc csillogjon is rajta.

A visszafogás mint attitűd gyakorlati érvényesülése a személyi hatókör revíziójából fakad, annak felismeréséből, hogy a világ dolgainak megítélésében nem a véleményem a kizárólagos próbakő. De mert a sajtó/televízió *utáni* nyilvánossági formák – elsősorban a social media – egyenlőségjelet látszik tenni mindenki, vagyis bárki értékítélete közé, hiszen ezek a felületek viszonylag kevés korlátozással (azaz mintegy „gátlástalanul”) adják meg a szót minden felhasználónak, e kirakatdemokrácia polgárainak túlnyomó zöme képtelen az elemző, módszeres gondolkodásra alapozott, kompetens, illetve – másfelől – a pillanatnyi indulatokból fakadó laikus vélemény között disztinquirálni. De hát ez until ismert tény, sőt közhely. A visszafogás ebben az összefüggésben belátó önkorlátozást jelentene, szerény elismerését annak, hogy a világ dolgainak rendjében igen csekély szeletet képvisel, amihez értő és mértékadó módon hozzá vagyok képesek szólni; így hát vaskos ízléstelenségre vallana a magam vélekedéseit *ítéletként* másokra – alkalmanként a nálam tájékozottabbakra vagy bölcsébbekre – oktrojálni. Meg hát annyi riasztó példát látunk az alaptalan magabiztosságra! Ha a közösségi médiumok jóvoltából *technikailag* meg is tehetem, hogy egyenjogúnak érzem magam másokkal, *morálisan* erősen kétséges lehet a tökéletes nivellálódás. Miközben egymás sarkára taposnak a megmondóemberek, az univerzális tudók, a hatalmi/gazdasági/világuralmi játszmák lényegét tökéletesen értők, az ízlésdiktátori késztetésűek, az önjelöltek, akiknek legfőbb törekvése, hogy egyenesen *brandd*é tegyék magukat, már-már üdítő színfolt, ha valaki egyáltalán megkérdezi valamit, pusztán azért, hogy jobban értse. Úgy tűnik, kifejezett bátorság kell ahhoz, hogy valaki nyilvánosan azt mondja: nem tudom. És milliószámra vannak, akik nem veszik a bátorságot ahhoz, hogy egyáltalán csendben maradjanak. Hogy is csodálkozhatnánk már ezek után a folyamatos és általánossá vált lekiabáláson, letorkoláson – vagy ahogy Erdélyben barátságos romanizmussal mondják: letácsoláson.

A célunkul kitűzött visszafogás másik sajátossága a kisebb mellett való döntés képessége, a tartalmak – hunglishul: kontentek – nyaklók nélkül való habzsolása helyett a személyes igényekhez igazított „szeletek” választásának tudása. Itt persze azonnal jelentkezik a *mindenből valamennyiscskét* (általános, de körülbelüli tájékozottság) vs. *egy valamiből minél többet* (szakbarbárság) áloppozíciója. Ez az ütközés kivált a kulturális tartalomfogyasztás terén lehet látványos, és azoknál vezethet megrázó eredményre, akik nem különböztetik meg határozottan a műveltséget a tájékozottságtól. Márpedig – szinte bűnös véglételességgel leegyszerűsítve – minél megszállottabban tájékozódik valaki, annál kevesebb hasznos ideje marad a befogadott tar-

talmak ülepítésére, szervesítésére, világnézeti rendszerbe építésére, következtetéseképp csökkenti önnön műveltsége esélyeit. Ez persze csak a modell megértetése végett hangzik ilyen egyszerűnek. Végző soron azonban tájékozottságra és műveltségre egyaránt szükségünk van, a kettő nem játszható ki egymás ellen. Ugyanakkor viszont sem a műveltségeszményt, sem a tájékozottság elvárását nem lehet a válogatatlan habzsolás igazolására felhozni. A habzsolás legtöbbször sodródás a napi ízlés- és tevéskényszerrel. Bátor-ság ahhoz kell, hogy leszűkítsük, körbecövekeljük azt a területet, amelyen egyféle mélyfúrás eredményeként az igazi altalajkincsekre számítunk, persze nem bezárva magunkat, nem végleg berekesztődve a terület határai közé. Ezt az önkorlátozást, a kisebb melletti döntést valójában könnyű derűsen vállalni. A *mélyégi* tájékozódás öröme, az összefüggések és finomságok felismerése mellett kifejezett elégtétellel jár – bármiféle veszteségérzet nélkül – lemondani a habzsolásról.

Mindezek persze szükségszerűen rávezetnek, hogy a visszafogott életat-titűdnek az önzetlenség is lényeges vonása. Avagy kívánalma. Az eszmetör-téneti irodalomban vastag traktátusok tesznek különbséget individualizmus és egoizmus között – mint ahogy a közösségi, szolidáris felelősségvállalás és a sokféle ideológiai manipulációra épített kollektívizmus között is. Azt azonban könnyű belátni: a nyegle-arrogáns „örizője vagyok-e én testvérem-nek?” szemléletet vezérelyként érvényesítőkkal szemben a visszafogott élet-at-titűd elkötelezettjei sokkal hajlamosabbak *másoknak* nem csupán az érde-keit, de vágyait, ízlését, életritmusát, kommunikációs stílusát is tekintetbe venni, amikor viszonyaikat működtetik, ápolgatják. Nem csupán javakat osztanak meg, ez így túl banális volna, ezenfelül időt, memóriakapacitást, derűt, gesztusokat is tudnak ajándékozni – és nem *áldozni*. Vélhetőleg ők azok, akik jó eséllyel kerülnek el az örvényszerű önérvényesítésbe zuhanást, a mindenáron előnyt szerzők, az invazív egoisták egyre komorabb magányát. De persze nem az elkerülésért vagy a tetszelgésért – és egyáltalán: nem célulvűen – fordítanak figyelmet választottjaikra (az *egyetem*es önzetlenség, bármilyen nemes eszmény is, gyakorlatilag kivihetetlen), hanem mert csak-ugyan jólesik megosztaniuk, ami közössé tehető érték. Tőlük távol áll a nyomulás, de értékelik a megnyerést. Távol áll tőlük a leigázás, és örömet okoz nekik, ha másoknak jó. Ha választottjaikra odafigyelnek, kíváncsisá-gukkal nem tolakodnak, pláne nem kukkolnak. Amikor adnak, adhatnék-jukkal nem árasztanak el. A önzetlenség jegyében sem lesznek porcelán-bolti elefánttá, nyíltságuk és a diszkrécióra való hajlamuk finom balanszban szavatolja, hogy ne váljanak nyomasztó erkölcsi pozitívumokká.

Annak az eszményi attitűdnek, amelyet jobb híján visszafogásnak nevezünk el, természetesen rengeteg arca van. Ezernyi élethelyzetben választhatjuk vagy utasíthatjuk el, amikor ilyen-olyan fogalmak és szavak mezében jön szembe velünk. Néha paradoxonok vagy annak tűnő viszonyok jelzik a közelségét. Meghökkenőnek tűnik, ugye, ha azt mondjuk: a kötelességeket lehetséges szeretni. Ez az állítás egy tízéves gyerek számára nyilvánvalóan abszurd, sőt értelmetlen. De hányan vannak körülöttünk, akik életük végéig sem ismerik fel, hogy igen, csakugyan létezhetnek szerethető kötelességek. A felismert értelmű szabály, még ha be *kell* is tartanunk, már nem valamilyen felülről ható kényszer tárgya. Szerzetesek jutnak eszembe hirtelen, akiknek pirkadatkor, az első madárszókor *kell* kelniük, majd hosszas és fáradságos napi munkájukat további öt-hat alkalommal *kell* megszakítaniuk, hogy kizárólag előregyártott szövegekben, nagyjából kivételtelen, közösségre szabályozott módon végezzék istentiszteleti kötelességüket, officiumukat – egészen az éjszakai vigíliáig. Rossz kötelesség-e a (szerzetesi) fegyelem? Vajon a törődöttség, kialvatlanság, hideg, nyugós egyformaság, gyakoriság mellett is nem lehet-e, hogy hozzánk, sőt belénk nőjön? Egészen biztos: sokan képesek rá, hogy a fentebb sorolt tényezők külső burkán belül előbbutóbb e végeérhetetlen „officium” értelmének felismerésével találják meg a vonzót és szerethetőt. Bizonyos értékek megsejtése vagy reménye jegyében megéri visszafogni olykor a pillanatnyi hübriszt, kényelemszeretetet, önközpontúságot, a gyors és könnyű vágyát. Bizonyos belátások árán érdemessé válik törekedni arra, hogy megbarátkozzunk határainkkal. Mély nyugalmat sugall az a *modus* (mérték), és bizalmat árasztanak azok a *finis* (határok), amelyekről Horatius beszél: van mértékük a dolgoknak, s a határok jól kiszabottak (Sat 1,1,106).

Nem kétséges, hogy a fentieket olvasók némelyike számára korszerűtlennek, talán még öregesnek is a visszafogás-idea imént érintett jellemzői. Valahogy nem férnek meg a világpillanatban levéssel mint korszerű életmodellel. Persze hogy nem. A mértéktartásban, a szerénységben, az önzetlenségben, a kisebb választásban, a szavak értelmének érzékeny megóvásában sokkal erősebb az *időtlen* keresése és annak érzülete. Ezek a karakterisztikumok ugyanis nem megtérülésre valók, és nem rövid távon beálló eredményeket ígérnek. A világpillanat-elvben kulcselem a határtalanság, a korlátlan választhatóság és a kijelzett jelenlét. Fentebb pedig épp a határok és a kötelesség megszeretése mellett tettük le a garast. De hát épp ez az, amihez mint rögök között, sötétben rejtőző gyökérzetéhez vezethető vissza az egész: a korszerű (vagy *kor-szerű*) nem az egyetlen piederasztálra emelhető orientációs elv. Választható az időtlen is.